

Bevezetés

„Mert mi az ember a természetben? Semmi a végtelenhez képest, minden a semmihez képest.”- mondta a matematikus, fizikus Blaise Pascal. Amikor hallottuk e idézetet, feltettük magunknak a kérdést, hogy milyen az ember a természet világában? Egyenrangú, mindenkivel, viszont néhány közülük magasabbra teszi a mércét életében. Vannak olyanok, akik többet érnek el kitűzött céljaiknál, emléküket haláluk után is ápolja az utókor, míg aki feladja a legjobbra való törekvést, az kevésbé lesz ismert.

Már IX. osztályban megismerkedtünk a Természet Világa című folyóirat rejtett titkaival és pályázati lehetőségeivel, de csak ebben az évben döntöttünk úgy, tanáraink buzdítására, hogy felkutatjuk egy tudós egyéniség életét. Mivel matematika- informatika típusú osztály diákjai vagyunk, úgy határoztuk az egyik vizsgálati szempontunk alapján, hogy a választott történelmi személy a matematika terén rendelkezzen eredményekkel. Némi bűvárkodás után úgy döntöttünk, hogy Szász Károlyról [1.kép] írjuk meg dolgozatunkat, mivel azontúl, hogy példaképünké vált, nagy szerepet játszott Marosvásárhely történelmében. Kutatásunkba elmélyülve rábukkantunk arra, hogy Szász Károly szoros kapcsolatba állt a két híres marosvásárhelyi matematikussal: Bolyai Farkassal és Bolyai Jánossal- erre a kapcsolatra különösen büszkék vagyunk, mint a Bolyai Farkas Elméleti Líceum tanulói. A felsorolt okok már meggyőztek arról, hogy róla írjunk, de amikor rájöttünk arra, hogy iskolánk tanára [2.kép] is volt, akkor kétségkívül ráesett választásunk. De ahogy mondja Thomas Mann „Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?” mi is észleltük, amint haladtunk dolgozatunk megírásával, hogy Szász Károlyról nem maradt fenn annyi adat, mint más híres történelmi személyiségről, és, hogy sohasem tudjuk felvázolni egész pontosan életét. Azonban annyi adatból is, amelyet megtudtunk róla rájöhettünk arra, hogy mennyire nagy tudással rendelkezett.

Szemerjai Szász Károly élete

A Szász család nagy előszeretettel viselte a szemerjai előnevet, amely arra utal, hogy a család háromszéki származású, s bizonyára székely eredetű. Szinnyi József a Magyar írók élete és munkái című lexikonjában tizenkilencen szerepeltek a Szász családból: négy tagja tizenkét rendi országgyűlésen képviseli Vízaknát, míg öt tag országgyűlési képviselő, addig ketten a főrendház tagjai. Szász Károly 1798 január 25-én született Vízaknán. Szülei Szász János vízaknai királybíró és kézdimartonosi Fülöp Debora voltak. Vargha Zoltán műve alapján megtudtuk Szász Károlyról, hogy már három éves korában olvasott és a hetedik életévét betöltve egyből a negyedik osztály padjaiban koptatta ceruzahegyét, magyar szövegeket latinra fordítva. Naplójegyzete szerint: „Azt hiszem, hogy négy éves sem voltam, mikor tanítani kezdetek. Mondják, hogy egy nap alatt telyesleg jól megtanított apám számlálni 's másnap azzal adtam próbámat, hogy- erre már magam is tisztán emlékezem- 800-ig számláltam el, de alig akartam hinni, hogy több szám is van a világon, s mikor megmondták, hogy végtelen sok van,

mit még el nem mondtak, akkor sírni kezdtem, hogy én azokat soha meg nem tanulom 's nem lehetek tudós ember... ". Megcáfolva ezt a sejtését 6 év alatt elvégezte a líceumot, tanárai büszkeségére: Benkő Ferenc- természetrajz, Kováts József- matematika, Nemegyei János-nyelvtan, Herepei Ádám-történelem, akik mind hozzájárultak egy nemes ember megformálásához. 1805-1811 között a nagyenyedi főiskola diákja volt, akkor már az alsóbb osztályokat is tanította. 1811-1814 között tógátus diák volt a kolozsvári római katolikus líceumban, ahol jogot hallgatott. 1815-ben tette le a jogi vizsgákat, majd 1816-ban a marosvásárhelyi Királyi Táblához került, mint kancellista. A következő évben szerezte meg az ügyvédi diplomáját ugyancsak Marosvásárhelyen.

Szász Károly, a tanár és jogász

Amikor Bécsben tanult, az orosz követ tetszését annyira megnyerte, hogy meghívta őt Szentpétervárra egyetemi tanárnak, de ő nem fogadta el, inkább 1821-ben segédtanár lett a nagyenyedi főiskolán [3.kép], majd 1822-ben címzetes tanár. " A hajdani tanárok neveit az emléktábla örökíti meg a régi Kollégium épületének falán. [5,6.kép] Erdély jogtörténetének és jogrendjének legnagyobb tudósa volt. Erdélyi perjogi emlékek című művét a Teleki Pál Intézet 1942-ben újra kiadatta [4.kép]. Kemény Zsigmondnak ő keltette fel érdeklődését a történelmi szempontú jogtudomány és az irodalom iránt. Szász Károly áltat a kollégium egy olyan személyt nyert, aki közel engedte magához az ifjúságot, ráadásul kaszinóba vitte őket, ahol a társadalom kérdéseit vitatatták. Abban az időben ő volt az enyedi ifjúság példaképe, aki "a demokrácia eszméinek lelkes hive volt". Az akkori diákság szemében olyan személyt testesített meg, aki "a Tirannus előtt egyenesen megáll", aki "azokat a válaszfalakat, amelyeket az emberiség könnyeiből gyúrt agyagból építenek lerontotta ", vagyis azért harcolt, hogy a társadalom egyenlőtlensége megszűnjön. Minden diákja csak jót mondott róla: Bodola Lajos, Herepei Károly, Jancsó József és Kemény Gábor, de Kemény Zsigmond meg is fogalmazza, hogy akkoriban: "Majd minden enyedi tanuló mintaképe Szász Károly volt". Diákjaira nagy hatást gyakorolt, népszerűvé tette a természettudományokat a körükben. Helyettes tanárként már a tanév második felében a felső osztályoknak "geometrica practicat", míg az alsó osztályoknak "arithmeticát" tanított. Számtankursusának kéziratából [7,8.kép] az derül ki, hogy nem akart új tudományos megállapításokat tenni, hanem csak módszeresen és logikusan tanítani. Nevelésében a gyakorlati szempontokra fektette a hangsúlyt, ezért volt nagy nevelő hatása. Kemény Zsigmond, legkiválóbb tanítványa szerint: "gondolkodásra szoktatta a tanítványait és fenkölt érzésekre". 1837-1838-os tanévben heti 10 órában kísérleti fizikát tanított a középső osztályokban, ezzel kezdte meg a műszaki értelmiség nevelését. A geometriát magasabb szinten akarta tanítani, ezért felhasználta Bolyai Farkas Tentamenjét. 1844-ben tanulmányútra ment egykori tanítványával, Teleki Domokossal, Németországba és Angliába. Itt találkozhatott Széchenyi gróffal, aki már hallott Szász Károly nagy tudásáról, így meghívta őt a pesti politechnikumhoz. 1837-ben, amikor Szász Károly átvette a "mathematikai s azzal rokon tudományok tanítását- írja -,divattá lön az addig elhanyagolt

reálirány, s a fiatal kebel lánggra gyulladt az iránt, mi a szív oly részrehajló dialektikája szerint a lelkesedést megérdemelte.” Előremutató terveit, a képzett technikusok, mérnökök nevelését a szabadságharc bukása valósággal kerékbe törte. “Mérnökök mellett jó matematikusokat, jó hazafiakat nevelt, akik Gábor Áron és Bem tüzérei között, a csatatéren, valamint az építőmunkában jól megállották a helyüket.” A világosi fegyverletétel után perbe fogták, így 1851-től haláláig a marosvásárhelyi Református Kollégium tanára.

Szász Károly a fiából is mérnököt akart nevelni, és mindent megtett azért, hogy őt erre előkészítse. A politikai élet viharai valószínűleg megerősítették ebben a tervében.

Szász Károly a politikus

1823-ban Vízakna tiszteleti polgárává, majd 1833-ban a Magyar Tudósok Társaságának tagjává választották. Ebben az évben kialakult a reformmozgalom Nagyenyeden, a Alsó-Fehér vármegye vezető városában, mert itt volt a legerősebb az erdélyi rendiség és feudalizmus válsága; a jobbágytaró nemesség legnagyobb része magyar volt, míg a jobbágyság román. Mint “vándorpatrióta”, a bécsi politika abszolutista módszerei ellen küzdött, szerinte “csak erkölcsi és fizikai tekintetben kifejtett nemzeti erőn alapulhat meg a közjólét”. Emiatt részt vett a bécsi küldöttségen. Mint Erdély első törvényhozója 1834 december 23-án kifejtette, hogy: “a király által kinevetett országgyűlési biztos túllépte a hatáskörét azzal, hogy királyi hivatalosokat nevezett ki az országgyűlési ellenzék leszavaztatása érdekében.”- kitűnő szónokként az ellenzék egyik vezéréként szerepelt, ezért az országgyűlés feloszlata után a kormány pert indított ellene, és követelte a jogtanári állás megfosztásától. Wesselényi megbukása után Szász Károly Bethlen János mérsékeltebb ellenzéki mozgalmának a támogatója. Azon a véleményen volt, hogy az unió Erdély számára életkérdés, erről próbálta meggyőzni az érdekelteket. A Kossuth Hírlap 1848.VII.2.-i számában a Kolozsvárról tudósító Krizsbai Miklós így értékeli szerepét: „...a szász hatóságok’ követői majus’ 30-án’ tán a derék Szász Károly’ azelőtti napon hozzájuk intézett páratlan apostropheja, tán a magyarok’ istenének ihletése által megkapatva - az unióba beleegyeztek....” [1.függelék]

Részt vett a románok közgyűlésén, amelyről tárgyilagos beszámolót küldött Batthányi miniszterelnöknek: “az oláh nemzetnek minden való(ságos) sérelmeit is a két magyar hon egyesülése fogja teljesen biztosan orvosolni.” Szerinte 15.000 ember jelent meg Balázsfalván, ahol sok olyan ismerőssel találkozott, aki részt vett a gyűlésen, így oláhnak nevezi őket: például Nopcsa László, Jordán Domokos. A románok fellépése miatt Erdély kormányzatának gyengeségét észlelve Szász Károly rájött, hogy az unió a magyar kormányzat segítségével valósítható meg. Mester Miklós történész szerint politikusunk “nem ismerte a román társadalmi és politikai élet belső rugóit- az ellenfél érvei hidegen hagyják. Ennek következtében magától értetődik, hogy

miniszterelnökének helyes megoldási tervet sem tud ajánlani”. Ma azonban úgy látjuk, hogy mint politikus arra törekedett, hogy az unió a románok jogos kívánságait is teljesítse. Egyik javaslata az volt, hogy “Az oláh nemzetet(...) Erdély bevett, ezentúl egyenlő jogú nemzetének koszorújába szíves örömet” felvegyék. Azonban Wesselényinek sikerült lebeszélni erről a javaslatáról, amely végül nem kerül az országgyűlés elé. Másik javaslata szerint csak az lehet választó személy, akinek adója az illető helység átlagát meghaladja, azonban ez a javaslata is elenyészett, mert a választók száma megsokszorozódhatott volna. Voltak sikeres javaslatai is, pártolta az elemi oktatásról szóló törvényjavaslatot, tagja volt az úrbéri törvény kidolgozásának, amelyen belül eltörölte az évszázados jobbágyrendszert. 1849-es országgyűlésen újból törvényjavaslatokat mutatott be, főként az igazságszolgáltatással kapcsolatosan. Ugyanez év decemberében a békepárthoz csatlakozott, de hű maradt a kormányhoz.

Eötvös József, az első felelős magyar kormány vallás- és közoktatási minisztere meghívta államtitkárnak. Levelében ez állt: ” Önt a haza nevében arra szólítom fel, hogy a Vallás és Közoktatás ügyében a státus altitkári hivatalt, mely a miniszteri után az első, elfogadni kegyes lenne...” 1848 áprilisától a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára volt, szeptember 28-ától pedig a Minisztérium ügykezelésének vezetője.

Az állam és az egyház viszonya 1848-ban az oktatási rendszer újjászerveződéséhez vezetett. A püspöki kar igyekezett "általánosságban elemezni az oktatás- és egyházpolitikai folyamatok alakulásával kapcsolatos álláspontját” a kormány részére. A katolikus egyház fontosnak tartotta, hogy ezt az emlékiratot nyilvánosság elé juttassa, ezért november 20-án továbbította az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz, majd december 4-én Szász Károlyhoz. 1848-ban az új polgári állam egyház- és oktatáspolitikai elképzelései valóban teljes egészében és elvi síkon is elfogadhatatlanok voltak a püspöki kar számára és fordítva. A két fél között konfliktus alakult ki, amelynek kiváltó oka a Szász Károly által kihirdetett rendelet. Szász Károly november elsején kiadott rendeletében 12 reformot hozott létre, amelyben főként azt akarta, hogy "...egy-egy oktató nem valamennyi tárgyat tanítja egy-egy osztály egésze részére, hanem egy-egy nyilvános pályázat útján kiválasztott tanár valamely szaktárgyat több osztályban is tanítja. A vallás magántanulmány legyen, s a szülőkre hagyassék gondoskodni arról, hogy fiaik a vallásos oktatást illető lelkészeiktől vegyék. Ezen oktatásnak a kiszabott rendes közleckék idején kívüli órákban kell történni, s ünnep- és vasárnapokat kivéve templomba járásra a növendékek ne szoríttassanak.” 1848 tavaszán kihirdetett reformokat többen is támogatták, többek között Szemere Bertalan belügyminiszter is. Szász Károly újabb reformokat szeretett volna kidolgozni az iskoláztatással kapcsolatosan, azonban a szabadságharc megfűsította további terveit. Utánna néztünk államtitkári rendeleteinek Kossuth Hírlapjában.[1.függelék] Ezeket olvasva elképzelhetjük az 1848-as év politikai hangulatának a változásait. Az első megtalált rendelet (1848.X.27) a sikerek reményében katonai iskola felállításáról rendelkezik. A közbeeső oktatási intézmény szabályzatát adja közre (1848. XI.2). Az utolsóban az összeomlás reménytelen hangulatában próbálja a rendet megtartatni az oktatási intézményekben. (1848. XI.7).

Szász Károly és a Bolyaiak

1817 és 1820 között Zeyk János és Teleki Elek nevelője volt. 1819 és 1820 között tanítványaival együtt a bécsi műegyetemen tanult, ahol elsősorban a természettudományok érdekelték. A matematikai tudását a diploma bizonyítja, amelyet 1820. augusztus 7-én szerzett. Bécsben ismerkedett meg Bolyai Jánossal, aki a Hadmérnöki Akadémia növendéke volt 1818 és 1822 között. Bolyai János és Szász Károly között szoros barátság alakult ki, az öt-hat éves korkülönbség ellenére, együtt dolgoztak az euklideszi XI. axióma bizonyíthatóságán. Matematikatörténeti szempontból jelentősek azok a viták, amelyeket Szász Károly és Bolyai János a párhuzamosság értelmezéséről folytatott, az Euklidesz XI. posztulátumának bebizonyítására törekedve. Az elpattanó egyenesekről szóló beszélgetésük nagyon gyümölcsözőnek bizonyult, mivel Bolyai János évekkel később az akkori gondolatmenetet követi. Ha egy félegyeneset a B pont körül BA-tól a BN felé forgatni kezdünk, akkor a forgatás előtt és közben (egy darabig még) BN metszi az AM egyenest, viszont egyszer csak Szász Károly kifejezésével élve „elpattan attól”. Az „elpattanó” félegyeneset nevezték akkor eszmecseréjük során párhuzamos félegyenesnek. Az Appendix is a félegyenes fogalmát kapcsolja a párhuzamosság értelmezéséhez a következőképpen: Legyen AM a sík tetszőleges egyenese, amelyre a BA merőlegest bocsájtjuk. Ha az ABM szög tartomány félegyenesei közül bármelyik metszi AM-t, csak a BN nem, akkor a BN párhuzamos AN-nel Bolyai jelölésével: $AN \parallel BN$. Az ABN szög nagyságára vonatkozóan Bolyai nem állít semmit, sem azt, hogy 90° -os lenne, sem az ellenkezőjét, hogy nem derékszög. Így sikerül felépítenie egy olyan geometriát, amely független Euklidesz XI. (párhuzamossági) axiómájának igaz vagy hamis voltától, ugyanis két rendszert dolgoz ki: a Σ rendszert (ABN szög = 90° -ez felel meg az euklideszi geometriának) és az S rendszert (ABN szög $< 90^\circ$ -saját új rendszer). A két barát fogadást tett egymásnak, hogy ha a közösen elkezdett bizonyítási módot valamelyikük folytatja és célt ér benne, akkor az érdem közös kell legyen. Sajnos Szász Károly, amikor Marosvásárhelyen tartózkodott, egyszer sem kereste fel Jánost, mert azt állította, hogy a nem euklideszi geometriát Jánossal közösen alkották, erre társa felháborodott, mert szerinte szó sem lehet közös érdemről, mivel Szász Károllyal a XI. axióma bizonyításán fáradoztak és nem azon, ami később történt. Paul Stackel szerint Szász Károly is kísérletet tett arra, hogy ő is részese lehessen a hírnévnek, amelyet Bolyai János szerzett: „mielőtt Marosvásárhelyre került, Németországba utazott és meglátogatta Gausst. Abban az időben, amaz ígéretre támaszkodva, megpróbálta, hogy János fölfedezéséből részt biztosítson magának”. Erre vonatkozik Jánosnak a következő levele, amelyet 1855. január 20-án apjának írt: „Szász Károly miért ellenezte a Kurzer Grundriss kiadását? (...) Mert én tőle semmit sem tanultam, igaz ugyan, hogy beszélünk (tulajdonképpen én mondván azt, legelőbb) hogy ha a' XI. Axioma nem igaz: úgy a körhatár, vagy ha tetszik circulus rad egy görbe uniformis-in plano, vagy vonal is, hogy ha annak egyenességét meg lehetne mutatni: úgy a XI. Axioma meg volna mutatva”

E levél ellenére Szász Károly Bolyai Farkassal közeli viszonyban állt, tegezték

egymást, márpedig Bolyai Farkas csak nyolc személyt illetett meg ekkora tisztelettel. A nagy matematikus jelen volt társa 25. tanári jubileumán, ahol elfelejtett enni, mert elbeszélte az időt, így, Szász Károlytól, a házigazdától csak két hítozást kapott ebédre. Az idősebb Bolyai úgy jellemezte őt, mint egy sokoldalú, tehetséggel felruházott embert, akinek a matematika csak szórakotató foglalkozás volt. Bolyai Farkas annyira bízott barátjában, hogy tőle kért tanácsot, adja-e el Pestre egy-két írását: „Kérem tudósítson, lehető-e ez? S miképpen lehetne? Mert pénzre szükségem van, de a nevemet nem teszem oda.” Ugyanabban a levélben addig megválaszolatlan kérdést tesz fel Károlynak, hogy „akármely egész szám n summája-é két az unitással commensurábilis quantitások quadraturáinak.” [2.függelék] A későbbiekben kapcsolatuk még szorosabbá válik, mivel Szász Károly a Református Kollégium matematika és fizika tanára, Bolyai Farkast követve. Bolyai Farkas jelentette be a diákjainak tanáruk halálát, amikor azt mondta, hogy „Ifjak! A csaknem minden Musák egyesült lángja aludt ki, a ritka könnyű villám, sebes és annyiféle ész, s annyit bíró testi és lelki erőteljes munkásság reánk nézve nincs többé, megnémult a 32 évig tartott hivataloskodása alatt fáradhatatlanul tanító nyelv, mely a természet örök igazságait oly elragadólag s kristálytisztaságban szökött hozzátok...” [3.függelék]

Következtetések

A tudás szerzés lehetőségét jelentette számunkra a Teleki Tékában eltöltött délutánok száma, mivel több százéves eredeti dokumentumokat tarthattunk kezünkbe, amelyekből sok információt dolgozhattunk fel. Büszkék vagyunk arra, hogy Szász Károly élete Marosvásárhelyhez is kötődik, mert fontos eredményeket ért el élete folyamán. Annak ellenére, hogy az élet minden területén kiváló szaktudással rendelkezett, nevét, munkásságát kevesen ismerik, és nem nagyon tudnák felsorolni főműveinek címeit, amelyeket mi most itt közlünk: Magyar Nyelv- Tudomány[9.kép], Sylloge[13.kép], Számtan[14.kép], Az 1831. esztendő története[15.kép], Latin nyelvtudomány, Az igeidők formálódásának szabályai,.[4.függelék]

A XXI. századi diákok körében gyakran észrevehetjük, hogy mennyire befolyásolja a tanuláshoz való hozzáállásukat a tanár személye, valamint a modern technika vívmánya. Így Szász Károly nem csak a diákseregnek mutat példaképet, hanem a jelenkori tanároknak is. Úgy véljük, hogy a tanárok gyakorlatiasabb módszerrel kellene tanítsanak, nem az elméletre fektetve a hangsúlyt. Tanári pályája mellett fontos Erdély számára, mint államférfi, hisz 1848-1849-ben legjobb tudása és lelkiismerete szerint szolgálta Erdély polgári átalakulásának és a magyar nemzet megújulásának ügyét.

Szász Károly életén keresztül megismerhettük a XIX. századi reformkor mozzanatait, betekinthettünk az első felelős magyar kormány egyik vezető tisztségviselőjének munkájába. Rendeleteit olvasva, meglepődtünk azon, hogy tudósok utólag jelentéktelennek tűnő feladatokat láttak el. Nem volt az sem ritka, ha egy tanár helyzettől függően humán vagy reál tantárgyat tudott tanítani, mivel az akkori tanult emberek között gyakori volt a polihisztor. A nagy tudásra vágyó emberek gyakran mentek nyugati tanulmányútra, ahonnan a nyugati tudós

világot foglalkoztató kérdésekkel tértek haza. Sokukat foglalkoztatta a latin és német nyelvű oktatásról a magyar nyelvű oktatásra való áttérés. Ez azzal is járt, hogy meg kellett alkotni a magyar nyelvű tudományos szakszavakat. Ebből Szász Károly is kivette a részét, mivel olyan szavakat alkotott, mint például: hatványozni, semmitőleges szám(negatív szám), tényleges szám(pozitív szám), egyenlőség(aequalitas), elméleti számtan(algebra), alsó (denominator/nevező), határozatlan egyű (irracionalis szám) és logaritmózis.

Szász Károly valószínűleg több eredményt ért el, mint amennyit kitűzött maga elé, de mégsem kapott annyi elismerést, ami elegendő legyen hírnevének fenntartására. Tartalmas munkássága levetítődik leszármazottjai életére [5.függelék]: két fia református püspök, Ifj. Szász Károly író, műfordító,akadémikus dunamelléki református püspök, másik fia Szász Domokos erdélyi református püspök, a kolozsvári református teológia alapítója. Számos leszármazottja író, szerkesztő, alkotó ember.

Marosvásárhelyen van eltemetve, a Református Temetőben, sírján az áll [6.függelék]: „Nagyenyedi tanár, később Vallás és Közoktatási Minisztérium államtitkára és a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja...” befutja a gyom, látszik, hogy nem gondozzák kellőképpen. Kérdezzük mi, hogy csak ennyire érdemes emlékezni egy ily nagyszerű tudós életéről, amikor oly sok mindent valósított meg?

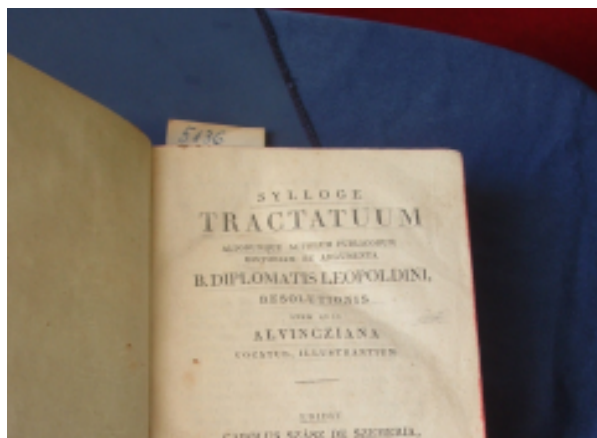
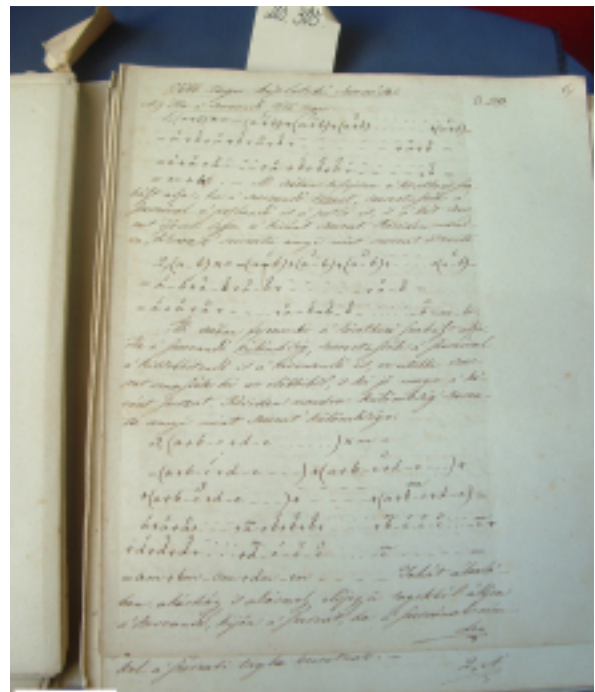
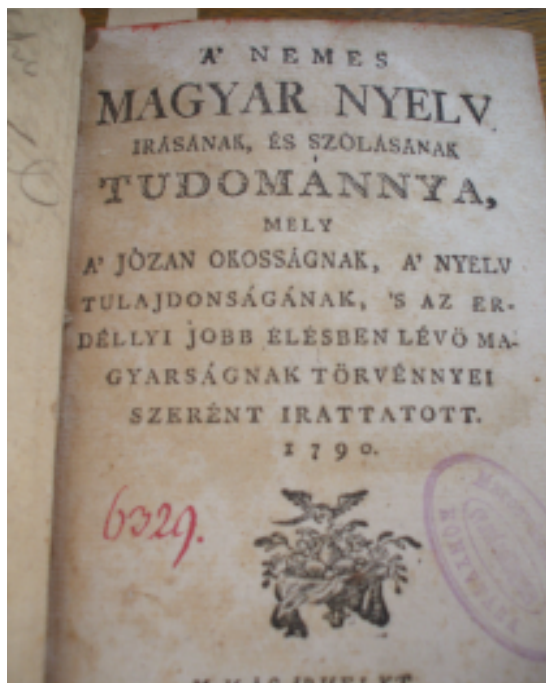
Könyvészet

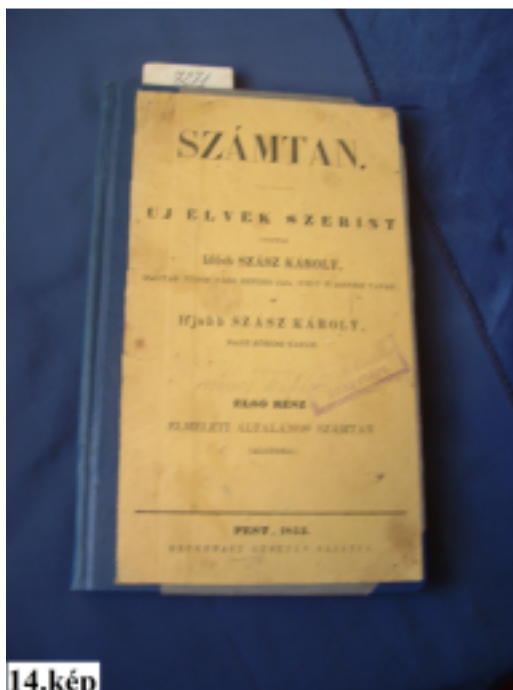
1. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái- Budapest, 1899
2. Farkas Péter: Kemény Zsigmond és Szász Károly- Szentendre, 1989
3. Egyed Ákos: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai- Marosvásárhely, 2004
4. Kiss Géza: Szász Károlyról- Bukarest, 1955
5. Csekme István: A marosvásárhelyi református temető- Marosvásárhely,1998
6. Berde Mária: A hajnal emberei- Kolozsvár, 1995
7. Vita Zsigmond: Szász Károly ismeretlen politikai munkája- Köny és könyvtár című folyóirat
8. Vargha Zoltán: Szász Károly és Péterfi Albert- Értekezések az 1843-ik esztendőről
9. Weszely Tibor: Bolyai János matematikai munkássága- Bukarest, 1981
10. Bedőházi János: A két Bolyai- Marosvásárhely 1897
11. Oláh Gál Gábor: Adalékok Bolyai János megítéléséhez- Marosvásárhely, 2006
12. Koncz József: A marosvásárhelyi Református Kollégium története- Marosvásárhely 2006
13. www.hun_info.hu
14. www.uni-miskolc.hu
15. www.hhrf.org/nepuisag
16. www.csalad.szemerja-szasz.hu

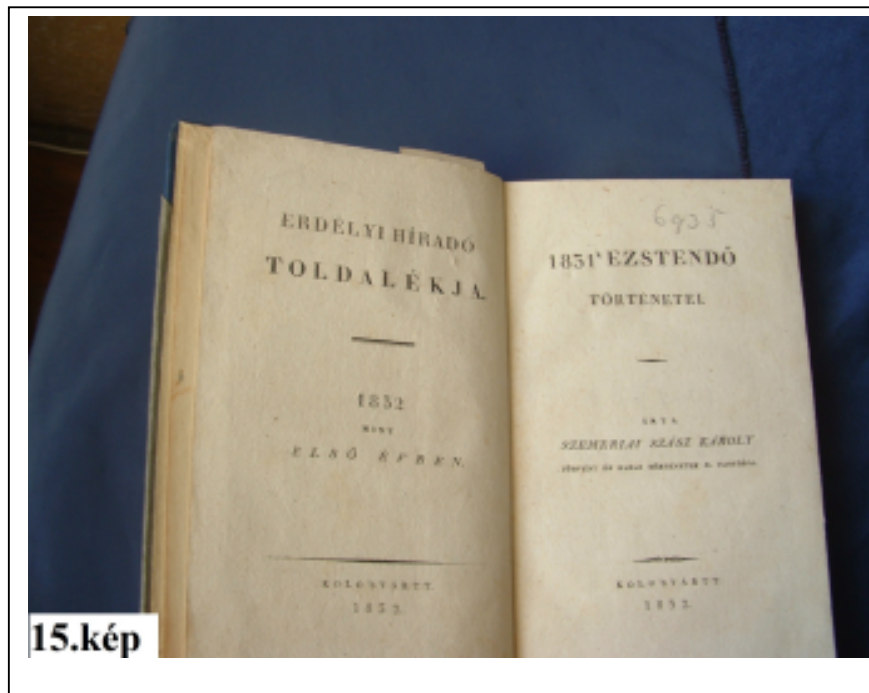
Függelékek

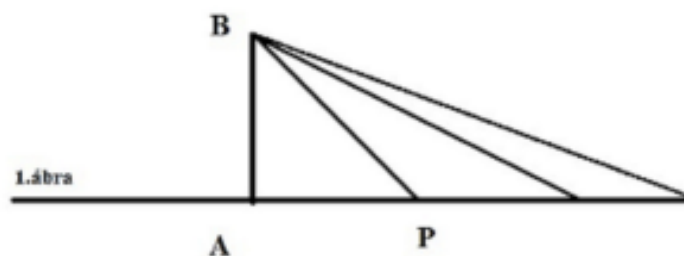

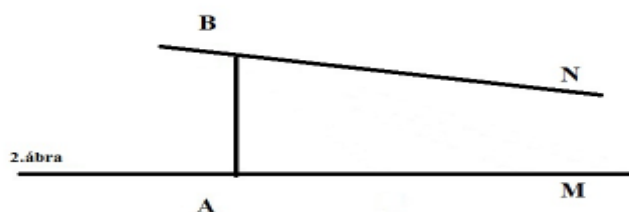

14.kép

15.kép

[1.Függelék]

...1848.VII.2.,vasárnap Kolosvár, Krizbai Miklós

...a szász hatóságok' követei majus' 30-án ' tán a derék Szász Károly' azelőtti napon hozzájuk intézett páratlan apostropheja, tán a magyarok' istenének ihletése által megkapatva – az unióba beleegyeztek....

1848.10.27., péntek Kossuth Hírlapja, a Közlöny után

A haza jelen állapota az egyetem átalános megnyitásának elhalasztását kívánta ugyan, azonban más részről szükségessé tette, hogy hadi akadémia hiányában egy rövid tanfolyam rendeztessék, tábori orvosok és sebészek, kovácsok és hadi szolgálatra készülők számára. Így keletkezék a folyó évi 5394 sz. a. közzétett közoktatási rendelet. Ezen rendelet folytában a tanfolyam megindítására a szükséges intézkedések megtétettek, a mint következik:

1-ör. A tábori orvosi és sebészi tanfolyamot kezelendi Balassa János, tanár és orvoskari igazgató, segédjével, s ha a tanítványok száma kívánja, Kovács Sebestyén Endre egyetemi titkárral.

Ezen tanfolyam megkezdetik f. évi nov. 15-kén

2-or. A tábori kovácsok számára rendezett rövid tanfolyamot kezelendi Zlamál Vilmos tanár, segédjével.

A tanfolyam hasonlóul nov 15-kén kezdetik meg, és tavaszig bevégeztetik.

3-or. A hadi szolgálatra készülők számára: a) a géptanból Peczval Ottó, a tiszta mennyiségtanból Vállas Antal, a vegytanból Nendwich Károly, s a természettanból Gelenczey Pál fognak hetenként külön öt órát tartani. b) Az árkászatot és hidászatot Czecz János, hetenként négy órán, a fegyvertant, különös tekintettel a tüzérségre és várívásra, Petzelt József tanár, az elemi taktikát Bognár György főhadnagy fogják hetenként külön öt órán előadni.

Ezen tanfolyam is novemb. 15kén veszi kezdetet és tavaszig bevégeztetni fog.

A beírás nov. 10. az egyetemi épületben Vállas Antal rendes tanár által fog véghezvitetni, és nov. 15-kén még nem záratik be, azon tekintetből, hogy azok, kik a hadjárások miatt néhány napig késnének, az esetre, ha a lefolyt órákat utánpótolhatni remélik, a beírástól el ne zárassanak. Vallás s közoktatási ministerium, álladalmi titkár Szász Károly.

1848.X.3 Kossuth Hírlapja, a Közlöny után

Vallás és közoktatási ministeriumból. I. A porosz képezdékre küldendő ifjak czélba vett kiküldetése nem történhetik meg előbb, mint a jövő 1849-ik év tavaszán; midőn ide vonatkozó teendőikről idejében fognak az illetők, 'Közlöny' utján tudósíttatni.

II. A jövő nov. 1-ső napjától kezdve, minden róm. kath. elemi tanodában, hetenkint két délután, úgy mint kedden és csütörtökön, tanodai közfoglalkozás nélkül töltendőnek tekintessék. Szász Károly álladalmi titkár.

1848.XI.5 Kossuth Hírlapja, a Közlöny után

– Az országos honvédelmi bizottmány rendeletéből a középtanodák tanítói személyzete és tanítási rendszere, még ez év folytán régi állapotjában marad, a budai és pesti gymnasiumoknál azonban, mind két tekintetben a következő módosításokat rendelem életbe léptetni: 1-ör A tanításban az eddigi osztályrendszer helyébe, a szakrendszer hozassék be. 2-or Az egyes tudományi szakok tanárai a kegyes rendű szerzet tagjaiból az igazgatóság ajánlatára, a ministerium által neveztetnek ki; jelesen a mindjárt kezdődő iskolai évre kinevezettek:

a) A pesti gymnasiumhoz: Természettan és természetrajz tanárául: Bammer Károly. Görög és németnyelv, s görög régiségek tanárául: Szepessy Imre. Mennyiség és számtan tanárául: Spindelhuber Ede. Történelem és földirat tanárául: Petlanovics Alajos Szónoklat, költészet s római régiségek tanárául: Hindy Mihály. Latinnyelv tanárául: Sárvány Béla. Magyar nyelv tanárául: Hartmann Lőrincz.

b) A budai gymnasiumhoz: Természettan és természetrajztan. Hanák János. Görög és németnyelv, s görög régiségek tanárául Csaplár Benedek. Mennyiség és számtan tanárául:

Lutter Ferdinand. Történész és földirat tanáraúl: Nachtigall Jakab. Szónoknaklat, költészet s romai régiségek tanáraúl: Perlaky László. Latínnyelv tanáraúl: Vass József. Magyar nyelv tanáraúl: Ribíánszky Adolf. 3-or Mindenik tanárnak Pesten a szerzettől, Budán az alapítványi pénztárnak is segedelmével eszközöndő, kosztal s egyéb házi kellékekkel ellátásán kívül, évi tiszteletdíja lesz 160 p. for; – kivéve Hanák János egyetemi könyvtári segédőrt, ki a budai tanodához helyettes tanári működésre rendeltetvén, ezen tiszteletdíj helyett eddigi fizetését vonandja. 4-er: A vallás magántanulmány legyen, s a szülőkre hagyassék gondoskodni arról, hogy fiaik a vallásos oktatást illető lelkészeiktől vegyék. Ezen oktatásnak a kiszabott rendes közleczkék idején kívüli órákban kell történni, ünnep és vasárnapokat kivéve templomba járásra a növendékek ne szoríttassanak. 5-ör A nyilvános leczkerend a tanodai épületben kitéendő táblán hirdettessék. 6-or A tanárok, vagy nyomtatott tankönyvvél éljenek, vagy illető szaktanitmányaikat könyvön eleve adják ki, hogy a tanulók ideje tanulmányaik leírásával el ne foglaltassék. 7-er Az egyes szakokhoz szükséges tanítást segédzerek a pesti középtanodához a váci muzeumból kölcsönöztessenek; a budai középtanodához pedig az egyetemi muzeumból fognak vétetni. 8-or A tanítások november 13-án mindenik tanodában megkezdessenek. 9-er Az iskolai fegyelmet a tanárok tanácsa kezelje. 10-er A beíratási díj két pengő forint legyen, s ez a kisebb tanulási segédeszközök szerzésére fordíttassék, számadás mellett, mely ide fog terjesztetni. 11-er Ezen intézkedés a beállott egy tanévré történik. Egyébiránt a magokat ez év folytatában kitüntető tanárok a középtanodák bekövetkező rendezésénél is különösen figyelembe fognak vétetni. 12-er A tanítás folytatában annak mikénti rendezéséről és folytatásáról időnkint újabb rendeletek fognak kiadatni. Budapest, nov. 2-án 1848. Szász Károly álladalmi titkár

1848.11.7., Kossuth Hírlapja, a Közlöny után

Rendelet. Rendelem a következőket: 1. Temesvár város, hol a nagyvárad tankerületi főigazgató lakik, ostromállapotban lévén, az ezen kerületbeli tanintézetek igazgatói, miglen az ostromállapot felszabadul, és ezen várossal a közlekedés biztossá nem váland, hivatalos tudósításait, és értekezéseiket egyenesen ide Budára a közoktatási ministeriumhoz intézzék. 2. A nagyvárad növelde a mostani kényszerű körülmények között az ujonczok beszállásolására engedtetvén által, s különben is a növeldének megszüntetése, és a felvett növendékeknek a szállás, és közös asztal helyett, segéddíjjal ellátása tervben lévén, az illető szülék, gyámok és megbizottak, a mint a tanulások elkezddődnek, az eddigi növeldei neveldekeknek szállásáról, és asztaláról gondoskodjanak, s a mennyiben a növelde kormányzója ideiglen már gondoskodott, további ügyelettel ők magok legyenek. Arról, hogy a növeldei tanulók a növeldeben eddig általok élvezett javadalomhoz arányzott, s az alapítmány erejéhez mért díjt évenként két részletben nyerendének, a közalapítványok pénztárából ezennel biztosíttatnak, s ennek mennyisége a kidolgozás után, utóbbi rendelet által tudtúl fog adatni. Budapest, nov. 4. 1848. Vallás s közoktatás ministeriumi állodalmi titkár Szász Károly.

1848.XI.19 Kossuth Hírlapja, a Közlöny után

– Azokhoz, mik az egyetemnél rendezett hadi tanfolyamról hirdetve voltak, pótlólag még e következők adandók. 1. Czecz János százados, hivatalos szolgálatra Erdélybe rendeltetvén, helyette az utászatot Szodtfried őrnagy úr fogja előadni. 2. A gyalogsági egyelemes szabályokat (Reglement) Hartman József százados úr tanítandja. 3. Vasvári Pál úr hadtörténeti felolvasásukra önként ajánlkozván, ajánlata elösmeréssel elfogadtatott. 4. Chapon és Friedrich vivász, úgy Glembay rajztanító urak ajánlkoznak a legméltányosb feltételek szerinti tanításokra; kikkeli értekezés az egyes tanulók dolga leszen. 5. A tanítások egy része már folyamatban van. Folyó hó 20-án a többi, folyamatba indulnak, miről, valamint általában az egyéb tárgyak óráiról, értesülést lehet meríteni az egyetem épületében közre kitett fekete tábláról. Budapest, nov. 16-án 1848. Vallás és közoktatási ministeriumi álladalmi titkár. – Szász Károly.

[2.Függelék]

Tisztelendő Szász Károly Úrnak barátságoson

Malomfalván

Kedves Barátom!

Sajnálom, hogy utoljára is csak mintegy görszekérről találkoztunk - s akkor álmatlan, betegen olyan rossz kedéllyel voltam, minél talán már csak rosszabbul lehetek; mert ámbár mind rendre jönnek a halál hóhérinassai, egyik csíp másik szúr-harap. . . , épp egy kis pauzán dolgozgatnám fővény ..., mely egyetlen reményem volt a bú ellen, de a milyen jó a ki tud egyedül lenni, olyan rossz a ki csak úgy tud lenni.

Tegnap 3 holtat vittek ki a szomszéd templomból, bár az ispotály ???tása benne is már ki volna vite??d??De meghalni se tudok csendesen, Gergelynek szerencsétlen jövődjén hunyva el szemeimet??

Magának élni kell s éljen, hogy azon nyugtatványnak, melyet egy végig ritka hív férj abból az országbóli ???pellel, mely a türv??? bír, párját a ritka fiú is megnyerje - úgy az élet koronájától. ki csillag a sírak éjjébe besugárzik.Egy ifjú járván nálam, s látván a kemencékről, musikáról, Mathem. Geographicaról már ??? írásamat, s valami újhaz kezdésemet (bár nem helyem hogy bévégezzem így amint vagyok) azt mondotta, hogy adjam el Pestre. Kérem tudósítson, lehető-e ez? S miképpen lehetne? Mert pénzre szükségem van, de a nevemet nem teszem oda.

Új mathematicumhoz nem fogok: mert arra beteg lélek olyan csendességet kíván a milyent nem reménylhetek Sőt azt tapasztaltam, hogy az álmod leginkább veszi el.A

professorságról is szeretném tudni véleményét: de előbb legyen kollégium; bár bizonyosan nem lesz bár akkor legyen, mert sokan kívánnák, hogy ne legyen az a megbélyegzett tanoda.

A kérdését méltánylom: szeretném tudni (Horvát Farkasként) hogy jött reá? A kérdés ez: akármely egész szám n summája-e két az unitással commensurábilis quantitasok quadraturáinak?, az-az $n = a^2/b^2 + c^2/d^2$ lehet-e akármely egész szám n -re, úgy hogy n, a, b, c, d is egész számok legyenek?

A felelet az: hogy mindenkor is csak akkor lehet, a mikor egészszám n két egész számok quadraturája summája, ha $n = f^2 + g^2$, f, g egész számok, akkor n számtalan képpen lehet két commensurabilisek quadraturájának summája; ha pedig nincs olyan f és g , úgy nincs két oly comensurábilis, hogy quadraturájuk summája n legyen.

Péld. legyenek oly egész számok a, b, c, d , hogy $n = (a/b)^2 + (c/d)^2$. A demonstráció hosszabb, nem capa vagyok le írni.

Tisztelem a Bárónét (adjectivumát keresik, de nem kaptam a földön) S apika ... S mindnyájokat az anyagi anyaszárnyai alatt tisztelem a koszorus anyát, kinek az Isten azt hagyta meg, a mi a vénség fagyában egyedül tartja melegen a szívet - a mit tőlem megvont.

Az Isten áldja meg! Maradok

Bolyai Farkas

[3.Függelék]

Bolyai Farkas nekrológja Szász Károly halálakor

A mathesis és physika ritka jeles tanára szemerjai idősb Szász Károly nincs többé!

Zúg a tölgyfát derékban kitörő szélvész, de az életórát mozgató súlyt, mikor szinte a földre ér, se látjuk. Nyomorult halandó! Vedd észre, hogy láthatatlan nyílzáporban állasz, nézd az óriási erősséget egyszerre összeomolva, s mint a hajdani vár romjai előtt tisztelettel telve el, tanuld meg semmi földivel nem kevélyedni el! Hanem megértve a múlandóság leczkéljét, alázd meg magad az örökkévalóság előtt, s reszkető szárnyakkal emelkedj az egyedül álló Isten felé!

Hallod a halotti harangoknak egy felsőbb templomba hívását a minden világokból egybegyűlő hívekhez! A ritka hív párját véletlen elvesztett özvegynek, s a legjobb atyában reményöket vesztett árváknak keserves sírását, messziről jőnek barátjai, könyűiket egyesíteni

az itt lévőkéivel, s nedvesek mindenfelé a szemek. Oh, de nem lehet, hogy a mindenek felette jószág úgy sebezzen, hogy balsamot ne hozzon!

A születés és halál két vízöntő nemtő: amaz az új csemetét öntözve a földi életre ennek adja által, hogy egy felsőbbre keresztelje.

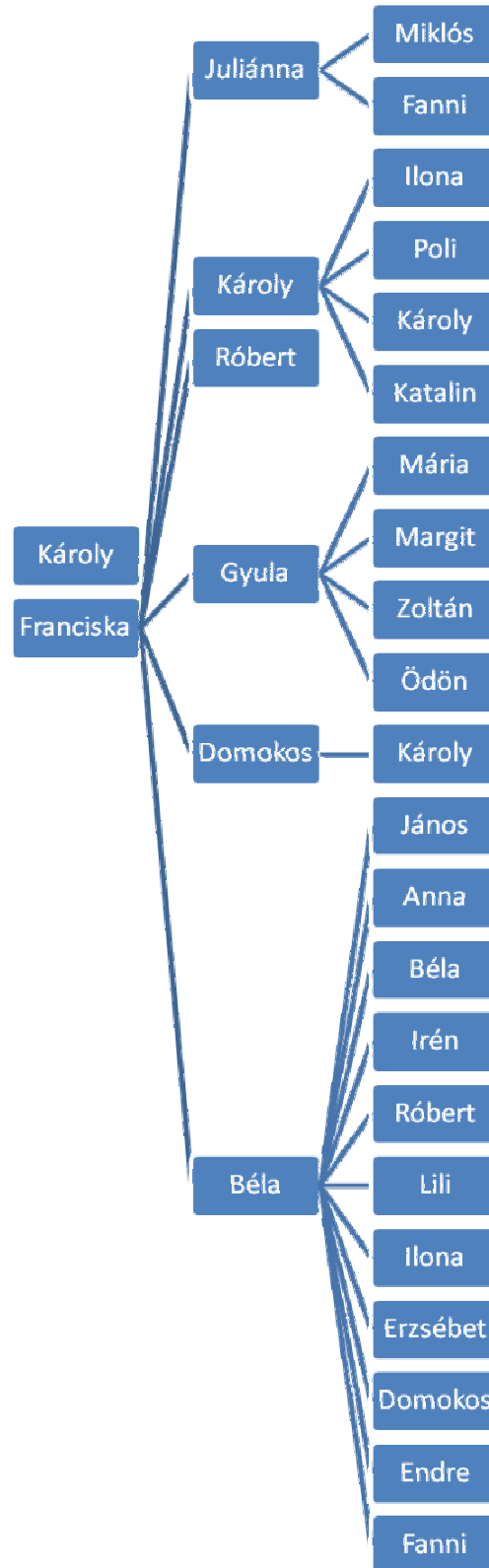
Akármely csodálatos compositio legyen is ez az élet; sírás az ouverture, vonaglás a finale, s közbe a pokoli dissonantiát még inkább éreztető menyei accordok váltják fel: a földre bölcsen van rendelve.

Tovább lévén a cél, e földi pályának olyannak kellett lenni, hogy át is mehessünk, s meg is válhassunk tőle: semmi rang nem ment az élet adójától. Szenvednünk kell, hogy el ne kevélyedjünk, látva, hogy senki se tudja, hogy holtig mi éri, sokszor az oltó kertész sebez, hogy nemesítsen, s a Csütörtököt megelőző Péntek keresztfáján van a mennybe vivő út.

Az elveszett után felnéző szemekből hulló könnyük közt nyugodjanak meg a megsebzett szívű keservesek!

Ifjak! A csaknem minden Musák egyesült lángja aludt ki, a ritka könnyű villám, sebes és annyiféle ész, s annyit bíró testi és lelki erőteljes munkásság reánk nézve nincs többé, megnémult a 32 évig tartott hivataloskodása alatt fáradhatatlanul tanító nyelv, mely a természet örök igazságait oly elragadólag s kristálytisztaságban szóllotta hozzátok, egy hatalmasabb tanító, a halál törölte le őt azon nagy tábláról, melyre a legfelsőbb kéz írta volt, maradjon a tőle vett tudomány virágzástokat fölülélő emlékül, hogy tapasztalatlan korotokban az V-ik parancs véneinek útmutató lámpájára figyelvén, mikor eljön a minden virágot elfonnyasztó szél, oly készek legyetek melegebb napfényre költözni, mint csak a sárfészkét hátrahagyó fecske, s mint felejthetetlen tanítótok, ki élte célpontján alig 56 éves korában, egy felsőbb szóra még nyomatni kezdett munkáját is azonnal félbehagyván, kész vala visszaadni sárházát az anyaföldnek folyó October hó 25-ok napján estvéli 8 órakor!

[5.Függelék]

Nyomtatásban megjelent munkák

1. Egyesülés. Cikksorozat a "Nemzeti Társalkodó" 1831. 1. 2. 3. számaiban "Popolicola" álnév alatt.
2. Társalgási rendszabályok javaslata. "Nemzeti Társalkodó" 1831. 8. sz. "Egy Szabad Szász" aláírással.
3. Az 1831-ik esztendő története. "Erdélyi Híradó" melléklete. Kolozsvár, 1832.
4. Múlt, Jelen és Jövendő. Cikksorozat a "Nemzeti Társalkodó" 1832. II. félévi 1-8., 17-25., 32-45., 48-49. és az 1833. évf. 1-14., 33-39., 49-58., 65-71. lapjain. "Agrippa" álnév alatt.
5. Diplomatikai különösség. "Nemzeti Társalkodó" félév. 81-86. lap. "Agrippa" álnév alatt.
6. Sylloge Tractatum, aliorumque actorum Publicorum historiam et argumenta B. Diplomatis Leopoldini resolutionis item quae Alvincziana vocatur illustrantium. Edidit Carolus Szász de Szemeria, juris civilis romani et patrii in ill. Collegio reformationum nyenyediensi professor p. o. et Comitatus Albae inferioris tabulae judicariae assessor. Claudiopoli. In commissione apud J. Tilsch et filium bibliopolas. 1833.
7. A derék ember és ritka érdemű tanító képe. Egy beszéd, mellyel Köteles Sámuelnek, a N.-Enyedi Főiskolánál a Bölcselkedés K. r. tanítójának és a Magyar Tudományos Társaság rendes tagjának becses emlékezetét tanítványai szívében megújította Sz. Szász Károly, ugyanezen főiskolánál a Törvényes Tudományok és hazai történetek rendes tanítója. MDCCCXXXI-ben június 27-én. Árultatik a kolozsvári ref. templom építésére. Kolozsváron, a Nemes Református Kollégium betűivel.
8. Könyvesmertetés. "Nemzeti Társalkodó" 1833. nov. 2. 18-19. számaiban. Aláírás: Szász Károly, Nagyenyed 1833. okt. 10. (Szóról-szóra a "Sylloge" előszava.)
9. Az erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Magyarok és Székelyek Polgári pereik folyamatjának rajzolatja. Egy kézi könyv, melyet tanítványainak kiadott Szász Károly, leíratta Nagy Leopold 1836. N. Enyeden. Megjelent az Erdélyi Tudományos Intézet kiadásában. Erdélyi perjogi emlékek. Idea processuum. Id. Szász Károly perjogi előadásai. 1836 Bevezetéssel ellátta és közléteszi Bónis György. Kolozsvár, 1942.
10. A szerzett törvények eredeti kútfejről, akadémiai székfoglaló beszéd. Pest, 1836
11. Latin nyelvtudomány. N. Enyeden. 1838. A ref. kollégium betűivel.

12. Az igeidők formálódásának szabályai. N. Enyeden. 1838

13. Elsőrangú egyenletek föloldásának új kezelési módszere akárhány ismeretlenre nézve, mellyel a nagyenyedi főiskolában számtudományi tanuló osztály idei téli köz próbatételére minden r. t. hallgatókat meghívna Szász Károly és tanítványai. Nagyenyeden, 1839-ben.

14. Magyar nyelvtudomány. Magyar tanítók és tanulók számára írta Szász Károly. I. kötet. 188. lap. II. kötet 304. lap. Nyomatott Nagyenyeden a ref. kollégium betűivel. 1839-ben.

15. Az erdélyi magyarok és székelyek rendes törvényszékein folyó pereknek s az ezekben előforduló törvényes lépéseknek különbségeit kimutató tábla. Készítette Szász Károly. ezelőtt törvénytanáró. 4 lap és egy kimutatási tábla Készítette Sz. K. e. e. T. T. MDCCCXL.

16. Oskolákról. Cikksorozat a "Nemzeti Társalkodó" 1841. II. félév 1., 3., 4., 5. számaiban.

17. Nyílt levél és üdvözlés a "Természetbarát" természettudományi folyóirathoz. II. félév. 1847. január 27., 28. szám.

18. Számtan. Új elvek szerint. Dolgozták idősb Szász Károly, a Magyar Tudós Társasági rendes tag, volt enyedi tanár és ifj. Szász Károly nagy-körösi tanár. Első rész. Elméleti számtan (Algebra) Pest. 1853. Heckenast Gusztáv sajátja.

II. Kéziratban

1. A Juris Professzor Székfoglaló beszéd a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban. 1822. Kézirata a nagyenyedi Bethlen Dokumentációs könyvtár kéziratgyűjteményében. K. 490. sz.

2. "Institutionis Juris Transsilvanici", amely két részből áll:

a. Első rész: Közjog. "Elementa Juris Publici Transsilvanici in usum auditorii accomodata" (Az erdélyi közjog elemei a hallgatóság számára megfelelően alkalmazva) áll 282 paragrafusból, 290 lapon (kézírás, negyedréti íven; rövid általános állambölcséleti bevezetéssel az első két evezetben, (1-27. lap.) Az RNK Akadémiája kolozsvári fiókjának levéltára. Gr. Kemény József, Collectio Manuscriptorum Judiciorum VIII. kötet.

b. Második rész. Magánjog. "Elementa Juris Privati Transsilvanici in usum auditorii conscripta. (Az erdélyi magánjog elemei, a hallgatóság számára összeállítva, 400 lapon, ugyanúgy, mint az előbbi.) Az RNK Akadémiája kolozsvári fiókjának levéltára, mint fent II. kötet.

3. Az Erdélyi Nagyfejedelemség polgári igazgatásának törvényei. 1832. Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattára, 301. és 2665. sz. a.

Erdély polgári törvénykönyveinek tudománya. 1831-32. Az RNK Akadémiája kolozsvári fiókjának levéltára. 1286. sz. a.

5. Az erdélyi polgári büntető törvények tudománya. Magyarázza Szász Károly úr. 1838. esztendő. Nagyenyed. Az RNK Akadémiájának kolozsvári fiókjának II. sz. könyvtára. K. I. 1357. sz.

6. Számтан. Írta Pr. Szász Károly. 33 kézzel számozott ív. Az első levél, valamint az utolsó levél hátoldala üres. A kézirat nincs keltezve. A címlap alján Göldner Ferdinánd neve olvasható, aki 1846-48-ban a nagyenyedi Bethlen kollégium diákja. Vö. Szinnyei: Magyar írók élete és művei. III. 1349. hasáb.

Készítették:

Szakács Izabella és Tóth Tamás XI.e osztályos tanulók

Irányító tanár: Máthé Márta

